

บ้านบ่อเมืองสาครบุรี

ชุมชนโบราณบนเส้นทางเชื่อมโยงหัวเมืองปากใต้

เมืองปากใต้ของกรุงศรีอยุธยา

คำว่าเมืองปากใต้หรือหัวเมืองปากใต้ในสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นคนละความหมายกับเมืองปากใต้ในปัจจุบันที่หมายถึงจังหวัดในภาคใต้ทั้งหมด หัวเมืองปากใต้ คือกลุ่มเมืองที่อยู่ตอนใต้ของกรุงศรีอยุธยา บนรอยต่อระหว่างลุ่มแม่น้ำสำคัญ ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำเพชรบุรี กับชายฝั่งทะเลอ่าวไทยตอนบน หัวเมืองเหล่านี้มีจำนวนทั้งสิ้น 8 เมือง ได้แก่ เมืองนนทบุรี เมืองธนบุรี เมืองสมุทรปราการ เมืองนครชัยศรี เมืองสาครบุรี (สมุทรสาครในปัจจุบัน) เมืองราชบุรี เมืองสมุทรสงคราม และเมืองเพชรบุรี (ประจักษ์ สุวิเชียร : อยุธยาในย่านกรุงเทพฯ ศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง)

หัวเมืองปากใต้มีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาในฐานะเป็นเส้นทางออกสู่ทะเล เป็นแหล่งรวบรวมผู้คนและเสบียงในยามที่กรุงศรีอยุธยามีศึกสงครามตลอดจนการเกณฑ์ผู้คนในกิจกรรมต่างๆ ของรัฐ เช่น การขุดคลอง รวมถึงเป็นเส้นทางเชื่อมโยงการค้าและรวบรวมสินค้าเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา

สาครบุรีที่ปากน้ำท่าจีน

ในจำนวนหัวเมืองปากใต้เหล่านี้ เมืองสาครบุรีหรือสมุทรสาครในปัจจุบัน เป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน ตัวเมืองตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำซึ่งได้ชื่อตามชุมชนชาวจีนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่มาแต่โบราณ ครั้นถึง พ.ศ. 2099 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกบ้านท่าจีนขึ้นเป็นเมืองสาครบุรี

เมืองสาครบุรีมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหน้าด่านทางทะเลอ่าวไทยควบคุมปากแม่น้ำท่าจีนที่สามารถเชื่อมเข้ามาสู่เมืองนครชัยศรี เมืองสุพรรณบุรี และเป็นชุมทางการค้าการคมนาคมระหว่างกรุงศรีอยุธยาและหัวเมืองปากใต้อื่น ๆ ตามเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา ผ่านเมืองปทุมธานี เมืองนนทบุรี เมืองธนบุรี เข้าคลองบางกอกใหญ่ ผ่านคลองด่าน คลองโคกขาม ออกแม่น้ำท่าจีนที่ตัวเมืองสาครบุรี และยังสามารถข้ามปากแม่น้ำท่าจีนเข้าคลองสุนัขหอนไปออกแม่น้ำแม่กลองที่เมืองสมุทรสงคราม และต่อไปยังเมืองเพชรบุรี ตามเส้นทางคลองโคกขาม คลองช่อง ยี่สาร แม่น้ำบางตะบูน แม่น้ำเพชรบุรี

ด้วยเหตุที่คลองโคกขามมีความคดเคี้ยวเดินเรือลำบาก จึงมีการขุดคลองสนามชัยในสมัยพระเจ้าเสือแต่ยังไม่แล้วเสร็จ และมาขุดต่อจนแล้วเสร็จในสมัยพระเจ้าท้ายสระ คลองที่ขุดต่อในสมัยพระเจ้าท้ายสระมีชื่อว่า คลองมหาชัย และมีชุมชนขนาดใหญ่ที่ปากคลองบรรจบกับแม่น้ำท่าจีนตรงหน้าเมืองสาครบุรีนั้นในเวลาต่อมาจึงนิยม



ใบเสมาหินทรายแดง
สมัยอยุธยาตอนกลาง
วัดใหญ่บ้านบ่อ

เรียกเมืองสาครบุรีกันในชื่อมหาชัยตามชื่อคลองที่ขุดอีกด้วย

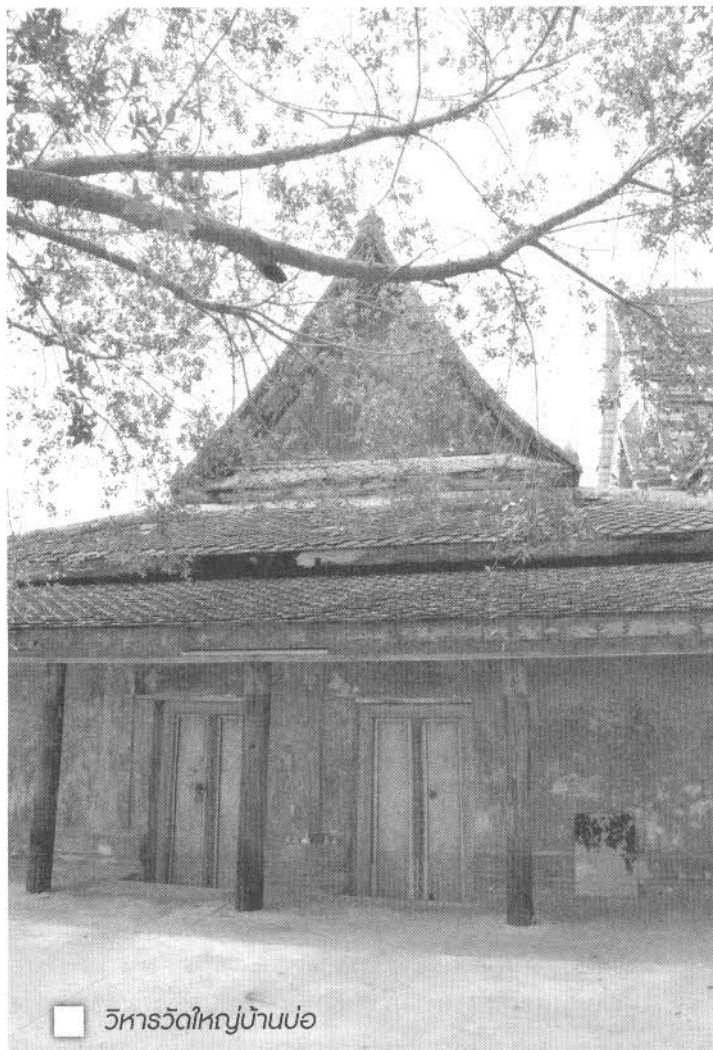
ตลอดเส้นทางจากคลองด่านเมืองธนบุรีผ่านมายังเมืองสาครบุรีถึงเมืองสมุทรสงคราม พบหลักฐานชุมชนที่มีวัดสมัยอยุธยาอยู่เป็นระยะ เช่น

วัดหัวกระบือ พบใบเสมาสมัยอยุธยาตอนปลาย มีสมุดข่อยสมัยอยุธยาที่มีชื่อเสียง

วัดโคกขาม พบใบเสมาแบบที่เป็นที่นิยมในช่วงพระเพทราชาถึงพระเจ้าเสือ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ระบุว่าคลองสนามชัยหรือคลองมหาชัยที่ผ่านหน้าวัดได้รับการขุดขึ้นในยุคนี้ นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปศิลาหรือที่ท้องถิ่นเรียกว่าหลวงพ่อดำที่มีจารึกที่ฐานว่าสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2232 และยังพบธรรมาสันสมัยอยุธยาอีกด้วย

วัดใหญ่จอมปราสาท มีอุโบสถหลังเก่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย หน้าบันศาลาการเปรียญไม้จำหลักลายก้านขดก็สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายเช่นเดียวกัน

วัดใหญ่บ้านป่อ ตำบลบ้านป่อ พบหลักฐานใบเสมาหินทรายแดงสันนิษฐานว่ามีอายุเก่าแก่ไปถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง และยังพบโบราณสถานโบราณวัตถุ อีกเป็นจำนวนมาก



วิหารวัดใหญ่บ้านป่อ



อุโบสถและปราสาท สมัยอยุธยาตอนปลาย
วัดใหญ่จอมปราสาท

บ้านป่อชุมชนโบราณสมัยอยุธยาตอนกลางของเมืองสาครบุรี

บ้านป่อเป็นชุมชนโบราณ ตั้งอยู่ริมคลองสุนัขหอนที่เป็นเส้นทางเชื่อมต่อกับเมืองสมุทรสาคร บ้านป่อมีชื่อปรากฏอยู่ในวรรณกรรมสมัยต้นรัตนโกสินทร์ คือ นิราศนรินทร์ ความว่า

บ้านป่อน้ำบกแห้ง	ไปเห็น
บ่อเนตรคงขังเป็น	เลือดไล่
อำโฉมแม่แบบเบญ	จลัษณ์ เรียมเอย
มาซบอัสน์สุลให้	พี่แล้วจักลา

และนิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่ก็กล่าวถึง ดังความว่า

ถึงบ้านป่อจากมียากสิ้น
เหมือนจากถิ่นทองเที่ยวมาเปลี่ยนจิต
อันใบจากรากกอไม่ขอคิด
แต่ลูกชิตชอบใจจะใคร่ชม



พระพุทธรูปประธาน ปูนปั้นสมัยอยุธยา
ตอนปลาย ใบอุโบสถวัดใหญ่บ้านบ่อ

จากบทประพันธ์จะเห็นว่าบ้านบ่อเป็นชุมชนสำคัญตามเส้นทางการเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังสมุทรสงครามและเพชรบุรี ตั้งแต่ครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์และคงจะเป็นเช่นนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา

ชื่อบ้านบ่อมีที่มาจากการที่น้ำทะเลท่วมขึ้นมาและแห้งซิงกลายเป็นบ่อเกลือ หรืออาจมีที่มาจากบ่อน้ำจืดโบราณบริเวณหลังวัดใหญ่ บ้านบ่อที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคในสมัยก่อน ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนประกอบอาชีพทำนาเกลือ สวนจาก เลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปลา สวนตาล ทำกะปิ และประมงชายฝั่ง (ครอบครัวศุภชาติ : ศาลพ่อคุณโชน)

ริมคลองสุนัขหอนบริเวณบ้านบ่อเป็นที่ชุมนุมของเรือสินค้า และเมื่อมีทางรถไฟสายปากคลองสาน- มหาชัย-แม่กลอง ตัดผ่านบ้านบ่อในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 บ้านบ่อก็อยู่ในเส้นทางคมนาคมที่หลากหลายขึ้น และมีความสำคัญจนถูกยกขึ้นเป็นกิ่งอำเภอบ้านบ่อในสมัยปลายรัชกาลที่ 6 จนต่อมาถูกยุบรวมกับอำเภอเมืองสมุทรสาคร และกลายเป็นตำบลบ้านบ่อในปัจจุบัน

ในปัจจุบันร่องรอยการเป็นชุมชนโบราณของบ้านบ่อยังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดที่มีบ้านเรือนไทยปลูกเป็นหมู่เรียงรายตาม



พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร
วัดใหญ่บ้านบ่อ

ริมคลองสุนัขหอน ศาลพ่อคุณโชนซึ่งเป็นเจ้าพ่อศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนที่มีประวัติว่าตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 และวัดใหญ่บ้านบ่อที่พบใบเสมาสมัยอยุธยาตอนกลาง

วัดใหญ่บ้านบ่อมีอุโบสถก่ออิฐถือปูนภายในประดิษฐานพระประธานปูนปั้นสมัยอยุธยาตอนปลายและพระพุทธรูปสมัย

รัตนโกสินทร์อีกจำนวนหนึ่ง หน้าอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงพ่อบาเลไลย์ พระพุทธรูปปูนปั้นสมัยอยุธยาตอนปลายที่ชาวบ้านนับถือเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด รอบอุโบสถปักใบเสมาหินทรายแดงจำหลักลายซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนกลางทั้งแปดทิศ โดยแต่ละทิศปักใบเสมาเป็นคู่ และที่มุมอุโบสถทั้งสี่ด้านมีเจดีย์ทรงกลมรูปแบบที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย แต่มีองค์หนึ่งที่น่าสนใจคือ เจดีย์ทรงกลมด้านหลังอุโบสถทางซ้ายมีรูปแบบคล้ายกับเจดีย์ทรงกลมที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนกลาง ซึ่งก็เป็นหลักฐานร่วมสมัยกับใบเสมาหินทรายแดง

ด้านหลังอุโบสถมีวิหารหลังหนึ่งตั้งขวางอุโบสถ เป็นวิหารทรงโรงใช้เสาไม้รับน้ำหนักเครื่องบน และก่ออิฐกันเป็นผนังนอกเสาอีกแถวหนึ่งที่รับน้ำหนักชายคา ภายในมีพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยตั้งอยู่บนฐานชุกชี พร้อมพระอัครสาวก และพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรขนาดช้ายขวาพระประธาน พระพุทธรูปเหล่านี้สลักจากหินทรายแดง พอกปูนปั้นทับและลงรักปิดทอง จากปูนปั้นที่พอกทับสามารถกำหนดอายุได้ว่าพระพุทธรูปเหล่านี้ได้รับการบูรณะในสมัยอยุธยาตอนปลาย แต่องค์พระพุทธรูปหินทรายแดงด้านในเป็นศิลปะที่สร้างขึ้นมาในช่วงอยุธยาตอนกลาง เพราะในช่วงอยุธยาตอนปลายนั้นหมดความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปหินทรายไปแล้ว

จากหลักฐานที่ปรากฏทั้งในวัดและชุมชนเป็นเครื่องยืนยันว่าชุมชนบ้านบ่อ และวัดใหญ่บ้านบ่อซึ่งตั้งขึ้นตามชุมชน ต้องเป็นย่านที่มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง และมีพัฒนาการต่อมาถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ต้นรัตนโกสินทร์ และตั้งชุมชนสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

บริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนนอกจากจะเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และเพชรบุรีบนเส้นทางคลองสุนัขหอน



เจดีย์ทรงกลบ สมัยอยุธยา
ตอนกลาง วัดใหญ่บ้านบ่อ



หลวงพ่อบ้าเล็ลย วัดใหญ่บ้านบ่อ



เจ็ดพ่อกุณโช

แล้ว ยังเชื่อมกับคลองท่าข้ามที่สามารถไปถึงคลองดำเนินสะดวก และ
คลองท่าแร่ซึ่งเชื่อมต่อกับพื้นที่ปลูกข้าวทางบ้านแพ้ว ซึ่งอยู่ทางด้าน
ตะวันตกได้อีกด้วย

การที่ชุมชนตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าการคมนาคมที่สำคัญ
ทำให้ชุมชนแลกรับปรับเปลี่ยนสินค้า และวัฒนธรรมกับชุมชนอื่น ๆ
ในหัวเมืองปากใต้อยู่เสมอ นับตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางที่ตั้งชุมชน
ขึ้นมาสินค้าจากเมืองเพชรบุรี และสมุทรสงคราม รวมไปถึงเมืองทางใต้
ลงไปอย่างเมืองปราง เมืองกุย เมืองตะนาวศรี เมืองมะริด ที่ใช้
เรือขนาดเล็กขนถ่ายสินค้าเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา ผ่านเส้นทางคลองสุนัขหอน
ย่อมต้องผ่านชุมชนที่บ้านบ่อ

ขณะเดียวกันสินค้าและวัฒนธรรมจากกรุงศรีอยุธยาที่จะลงไป
ยังเมืองเหล่านี้ย่อมต้องผ่านมายังบ้านบ่อด้วยเช่นกัน ส่วนบ้านบ่อ
เองก็ย่อมเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าในชุมชน และใกล้เคียงเข้าสู่ระบบ
การค้าบนเส้นทางนี้ ชุมชนบ้านบ่อจึงเป็นชุมชนที่มั่งคั่งสามารถสร้าง
วัดขนาดใหญ่และอุปัฏฐากวัดอย่างมั่นคงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

บ้านบ่อกับการเชื่อมโยงวัฒนธรรมของชุมชนโบราณในหัวเมือง
ปากใต้

นอกเหนือจากชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองปากใต้ทั้ง 8 เมือง
ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ยังมีชุมชนสมัยอยุธยาตอนกลางตาม
เส้นทางสายปากใต้ก็เป็นจำนวนมากที่มีหลักฐานทางโบราณคดี
และวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับชุมชนบ้านบ่อเมืองสาครบุรี เช่น ชุมชน
ยี่สาร สมุทรสงคราม ชุมชนเขาตะเครา อ.บ้านแหลม ชุมชนบางจาก
อ.เมือง ชุมชนวัดเขาน้อยหนองแก้ว อ.บ้านลาด เพชรบุรี

ชุมชนเหล่านี้มักพบตุ่มน้ำโบราณขนาดใหญ่ทั้งแบบเคลือบและ
ไม่เคลือบ ซึ่งมีแหล่งผลิตจากทางตอนเหนือ เช่น สุพรรณบุรี สิงห์บุรี



ชายตัดทางจาก วัด
ชีวิตชุมชน บนบาน
ประตู่วัดใหญ่จอม
ปราสาท

สุโขทัย ส่วนใหญ่เป็นตุ่มที่มีอายุการผลิตในช่วงอยุธยาตอนกลาง และ
พบโบราณสถานซึ่งมีอายุเก่าแก่ในสมัยอยุธยาตอนปลายถึงอยุธยา
ตอนกลางทุกชุมชน

และชุมชนเหล่านี้ยังมีความเชื่อในการบูชาเจ้าพ่อประจำถิ่นซึ่ง
อยู่ในรูปของไม้เจ็ดทุกชุมชน เช่น เจ็ดพ่อกุณโชน เจ็ดพ่อกุณน้อย
ที่บ้านบ่อ เจ็ดคุณปู่ศรีราชา เจ็ดคุณปู่หัวละมาน ที่บ้านเขายี่สาร
เจ็ดเจ้าพ่อต่าง ๆ ในสามชุมชนของเมืองเพชรที่ แด่บ้านบ่อยังมี
การเชื่อมโยงว่าจ้างละครชาตรีจากเมืองเพชรไปเล่นถวายในงาน
สมโภชพ่อกุณโชนทุกปี

ถึงแม้โบราณสถาน ตุ่มน้ำโบราณ คติการนับถือเจ็ดเจ้าพ่อ
การเล่นละครชาตรี จะไม่ได้มีเฉพาะชุมชนโบราณทั้ง 5 แห่งที่กล่าว
มา แต่สิ่งเหล่านี้ก็เป็นประจักษ์พยานถึงความร่วมสมัย ร่วมเส้นทาง
ร่วมวัฒนธรรม ของชุมชนโบราณบนเส้นทางคมนาคมทางน้ำของ
หัวเมืองปากใต้ได้เป็นอย่างดี ๗